

ISSN 2644-4798

KAPITULA

DIECÉZNY ČASOPIS SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA ROČNÍK IX. 1/2020

POSVIACKA PASTORAČNÉHO CENTRA LAČHO PASTIRIS

STRANA 3

KŇAZI SPIŠSKEJ DIECÉZY TROJNÁSOBNÍ MAJSTRI V HOKEJI

STRANA 5

KATECHÉTI SI PREHLBOVALI SVOJ DUCHOVNÝ ŽIVOT

STRANA 6

KOSTOL SV. BARTOLOMEJA V HNIEZDNOM

STRANA 8

EDITORIÁL

Milí priatelia,

zdá sa, že rok 2020 je a bude pre náš život pestrý a to v každej oblasti, tak spoločenskej, ako aj náboženskej. Nemali by sme teda stáť bokom len ako pozorovatelia, ale byť jeho súčasťou. Lebo všetko dianie nás buď priamo, alebo nepriamo ovplyvňuje. Budme teda aktívny a staňme sa spolutvorcami.

Prežívame Rok Božieho slova... Aj na stránkach tohto časopisu chceme byť jeho súčasťou a napomáhať v odhaľovaní veľkých Právd a tajomstiev Života v Slove, ktoré nám Otec zveril. Ďalšou oblasťou, na ktorú by sme chceli upriamiť pozornosť, je rómska spiritualita, ich kultúra a tiež pastorácia Rómov.

Osobnosť, ktorú vám chceme predstaviť, je kňaz, ktorý bol istým priekopníkom v systematickej pastorácii Rómov. Je tak isto sprievodcom duchovného života aj vďaka komentárom k Božiemu slovu, ktoré vydával aj knižne. Je ním Július Chalupa, ktorého nedožitú sedemdesiatku sme si pripomenuli začiatkom januára.

Prajeme vám príjemné chvíle strávené čítaním.

LUBOMÍR KRETT

OBSAH

- 2 EDITORIÁL
- 3 AKTUALITY DIECÉZNEJ KÚRIE
- 8 KOSTOL SV. BARTOLOMEJA V HNIEZDNOM
V KULTÚRNO-HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH
- 10 KATECHIZMUS PRE RÓMOV
- 13 SPOMIENKA NA JÚLIUSA CHALUPU
- 15 DEJINY RÓMOV
- 18 O PASTORÁCII RÓMOV V SPIŠSKEJ DIECÉZE
- 21 ROK BOŽIEHO SLOVA APOŠTOLSKÝ LIST
PÁPEŽA FRANTIŠKA
- 24 KOSTOL SV. KATARÍNY ALEXANDRIJSKEJ V LOMNÍČKE

KAPITULA
Časopis Spišského biskupstva 1/2020, roč. IX.
E-mail: casopis@kapitula.sk

Šéfredaktor: Lubomír Krett
Redakcia: Mons. Anton Tyrol, Lubomír Kalavský, Luboslav Hromják,
Gabriel Bies, Radomír Bodziony.
Grafická úprava: Marián Jabrocký
Jazyková úprava: Mgr. Anežka Buriková
Imprimatur: Mons. Štefan Sečka, spišský biskup 5. 10. 2012 pod číslom 2311/12
Cenzor: Mons. Jozef Bielek
Vydavateľ: Rímskokatolícka cirkev, Biskupstvo Spišské Podhradie,
Spišská Kapitula 9, 053 04 Spišské Podhradie
Periodicita: 5x ročne
Fotografia na obálke: Spišský hrad
Foto: L. Kalavský.
ISSN 2644-4798

AKTUALITY DIECÉZNEJ KÚRIE

KATECHIZMUS V JAZYKU RÓMOV

Tesne pred Vianocami sa nám dostala na stôl nová publikácia, ktorá predstavuje unikát v pastoračných snahách Spišskej diecézy: vsdp. Marián Sivoň, farár v Letanovciach, zostavil nový katechizmus v jazyku Rómov! Ide zatiaľ o jeho prvú časť, v ktorej sú vysvetlené základné pravdy viery a prvé modlitby, ktoré má každý katolík ovládať a modliť sa každý deň. Na ďalších stránkach nášho časopisu prinášame čitateľom rozhovor s týmto kňazom, takže tam možno nájsť ďalšie detaily okolo vzniku tohto diela. ■

POSVIACKA PASTORAČNÉHO CENTRA LAČHO PASTIRIS

V utorok 3. decembra 2019 sa v osade Strelník pri farnosti Letanovce konala slávnosť posviacky nového pastoračného centra s názvom Dobrý pastier (rómsky: Lačo pastiris). Požehnanie vykonal spišský diecézny biskup Mons. Štefan Sečka v sprievode osobného sekretára Patrika Taraja

a miestnych kňazov Mariána Sivoňa a Štefana Belka. Prítomný bol aj pán dekan Slavomír Gallik zo Spišskej Novej Vsi. Pastoračné centrum pozostáva najmä z hlavnej haly určenej pre bohoslužby a spoločné stretnutia. Prilahlé priestory budú slúžiť na prácu skupiniek a na iné účely. Budova aj pozemok je majetkom farnosti Letanovce a bude slúžiť predovšetkým na duchovnú formáciu tamojších veriacich, a taktiež aj iným účelom, ako je katechizácia, rozličné formačné, kultúrne a spoločenské aktivity obyvateľov Strelníka a pod. Na slávnosti sa zúčastnil starosta obce Letanovce Slavomír Zahornadský, pekný program pripravili pani učiteľky zo ZŠ Letanovce s deťmi. ■

VÝROČIE NARODENIA BISKUPA ŠTEFANA BARNÁŠA

V sobotu 18. januára 2020 si farnosť Slovenská Ves pripomenula 120 rokov od narodenia biskupa Štefana Barnáša. Mons. Štefan Barnáš mal mimoriadne pohnutý život. Od roku 1933 účinkoval ako profesor fundamentálnej a dogmatickej teológie, od roku 1945 aj ako rektor kňazského seminára. Bol mimoriadne nadaným teológom a filozofom. V roku 1949 bol menovaný za pomocného biskupa v Spišskej diecéze, o rok neskôr bol uväznený a nespravodlivo odsúdený na 15 rokov väzenia. Po desiatich rokoch ho prepustili, ale naďalej žil pod policajným dozorom. Zomrel v roku 1964 v charitnom domove v Pezinku, pochovaný je v svojom rodisku v Slovenskej Vsi. Biskup Štefan Barnáš je autorom početných filozofických, sociologických a teologických prác. Svätú omšu pri príležitosti 120. výročia narodenia Mons. Štefana Barnáša slávil emeritný spišský biskup Mons. Andrej Imrich za účasti dekana Jána Kuboša, kňazov z okolia a kňazov rodákov z obce Slovenská Ves. ■

AKADÉMIA KU CTI SV. TOMÁŠA AKVINSKÉHO V KŇAZSKOM SEMINÁRI

V kňazskom seminári je od jeho počiatkov zavedená tradícia každoročne v okruhu časovo blíz-

kom liturgickej spomienke sv. Tomáša Akvinského usporiadať tzv. tomášovskú akadémiu. Je to dobrá príležitosť bližšie sa oboznámiť s jeho teológiou a duchovným životom. Pápež Lev XIII. koncom 19. storočia vyhlásil sv. Tomáša za patróna teologických štúdií. V tomto roku sa spomínaná akadémia uskutočnila v Aule kňazského seminára na Spišskej Kapitule v nedeľu 26. januára 2020. Slávnostnú prednášku pri tejto príležitosti mal Mons. Anton Tyrol, vyučujúci v kňazskom seminári a generálny vikár. Témou prednášky bola metóda filozoficko-teologického myslenia sv. Tomáša a prehľad jeho biblických komentárov. Seminaristi si tak vhodne pripomenuli aj Nedeľu Božieho slova, ktorá sa v celej Cirkvi slávi po prvý raz. Na akadémii vystúpili aj seminaristi s peknou básňou a gregoriánskym spevom jedného z početných hymnov od sv. Tomáša Akvinského. Slávnosť ukončil rektor kňazského seminára doc. Peter Majda, ktorý poukázal na aktuálnosť myslenia a odbornej argumentácie sv. Tomáša a sv. Dominika, zakladateľa rehole kazateľov. ■

ZOMREL VSDP. ANDREJ PALUŠÁK

V nedeľu 26. januára 2020 odišiel do Domu nebeského Otca ThLic. Ondrej Palušák v 72. roku života a 48. roku kňazstva. Pôsobil ako kaplán v Spišskom Podhradí a v Levoči. Bol administrátorom vo farnostiach Chrasť nad Hornádom a v Spišskom Hrhove a farárom v Iliašovciach. Taktiež bol prodekanom a špirituálom Le-

vočského dekanátu. Zastával funkciu notára cirkevného súdu a sudcu prvej a druhej inštancie. Vyučoval na Teologickom inštitúte RK CMBF UK v Spišskej Kapitule, bol svedníkom kňazov, bohoslovcov a rehoľných sestier. V závere svojej kňazskej služby bol výpomocným duchovným vo farnosti Levoča a duchovným správcom v Dome sociálnych služieb Humanitár Levoča. Rozlúčka so zosnulým kňazom Spišskej diecézy bola v stredu 29. januára 2020 o 10.00 hodine v Bazilike sv. Jakuba v Levoči a pochovaný bol na levočskom cintoríne. Pohrebné obrady viedol emeritný biskup Mons. Andrej Imrich a homíliu predniesol Mons. František Dluhoš, levočský dekan-farár. ■

ZOMREL VSDP. ALOJZ KOSTELANSKÝ

V utorok 4. februára 2020 odovzdal Stvoriteľovi svoju dušu náš brat Mons. doc. Alojz Kostelanský, ktorý zomrel po dlhšej chorobe v 67. roku života a 43. roku kňazstva. Mons. A. Kostelanský pôsobil ako kaplán v Poprade (1977 – 1980) a v Trstenej (1980 – 1985). V rokoch 1985 – 1991 pôsobil ako farský administrátor v Liptovských Kľačanoch, v rokoch 1991 – 2018 bol farárom v Ružomberku, a napokon od 1. 7. 2018 bol farárom v Liptovskej Osade. V rokoch 1994 – 2018 zastával úlohu dekana najskôr Liptovskomikuláškého dekanátu a neskôr Ružomerského dekanátu. Bol dlhoročným členom viacerých diecéznych komisií a štruktúr. Dňa 22. októbra 2018 ho Svätý Otec František prijal medzi Kaplánov Jeho Svätosti. Stál aj pri vzniku Katolíckej univerzity v Ružomberku, na kto-

rej pôsobil až do konca svojho života. So zosnulým pánom dekanom sa do Ružomberka prišli rozlúčiť početní kňazi, jeho kapláni, rehoľné sestry, množstvo veriacich z farností, v ktorých pôsobil, predstavitelia Katolíckej univerzity v Ružomberku, ako aj zástupcovia samosprávy a jeho študenti. Pohrebné obrady viedol emeritný biskup Mons. Andrej Imrich, ktorý na pohrebe predniesol homíliu. Na pohrebe sa osobne zúčastnil aj diecézny otec biskup Mons. Štefan Sečka, ktorý v závere svätej omše vyjadril svoju vďačnosť zosnulému za jeho príkladnú kňazskú službu v diecéze. ■

ZOMREL DON JOZEF SOBOTA, SDB

Don Jozef Sobota, SDB, zomrel v nedeľu 19. januára 2020, zaopatrený sviatosťami, vo veku 91 rokov. V službe Pánovi v Cirkvi a v Saleziánskej kongregácii prežil 70 rokov rehoľného a 55 rokov kňazského života. Pochádzal z Kostolnej Vsi (okres Prievidza), narodil sa 13. júna 1928. K saleziánom vstúpil v roku 1949. Gymnázium absolvoval v Šaštíne a potom pokračoval v štúdiách na Pedagogickej fakulte v Bratislave. V roku 1958 prišiel do Námestova, kde vyučoval takmer 20 rokov na SVŠ a Gymnáziu, až kým ho v roku 1975 na základe obvinenia z náboženskej angažovanosti prepustili. Zamestnal sa na Oravskej priehrade a ostal tam až do dôchodku. Za kňaza ho vysvätil sv. Ján Pavol II., ešte ako krakowský

arcibiskup, dňa 17. augusta 1964. Don Jozef Sobota sa stal jedným z vychovávateľov oravskej mládeže. Po páde totalitného režimu obetavo slúžil už ako dôchodca vo filiálnom kostole vo Vasilove. Pohreb dona J. Sobotu, SDB bol 25. januára 2020, svätú omšu s obradmi viedol spišský emeritný biskup Mons. Andrej Imrich a homíliu predniesol don Jozef Luscoň, SDB. Predsedníčka VÚC v Žiline pani Erika Jurinová ho vyznamenala zlatou plaketou za jeho zásluhy o výchovu mládeže. ■

KŇAZI SPIŠSKEJ DIECÉZY TROJNÁSOBNÍ MAJSTRI V HOKEJI

V sobotu 8. februára 2020 sa v mestskej hokejovej hale v Detve uskutočnil 5. ročník charitatívneho hokejového turnaja kňazov a rehoľníkov Slovenska. Na turnaji sa už tradične každý rok stretávajú kňazi a seminaristi spolu so svojimi fanúšikmi a navzájom si merajú sily v priateľskom športovom súťažení. Predchádzajúce ročníky súťaže sa uskutočnili dvakrát v Ružomberku, raz v Košiciach a raz vo Vranove n. Topľou. Turnaj má vždy benefičný charakter. Tohtoročný výnos, vyše 3 tisíc eur, dostane DSS v Detve. Hokejový turnaj v Detve prišli pozdraviť okrem početných divákov aj vzácní hostia: diecézny biskup z Banskej Bystrice Mons. Marián Chovanec, pomocný košický biskup Mons. Marek Forgáč, bývalý reprezentant Česko-Slovenska Dáriuš Rusnák a primátor Detvy Ing. Ján Šufliarsky. Kuriozitou turnaja bola aktívna účasť troch rehoľníčok v družstve zasvätených osôb. Víťazom turnaja sa už tretí raz za sebou stali hokejisti Spišskej diecézy, ktorých viedol kapitán Martin Taraj. ■

STRETNUTIE ZASVÄTENÝCH OSÔB NA SPIŠI

Od čias sv. Jána Pavla II. sa každoročne v sobotu, ktorá je najbližšie k sviatku Obetovania Pána, konajú stretnutia zasvätených osôb s diecéznymi biskupmi. Ide o veľmi výstižnú aktualizáciu evanjeliovej správy o stretnutí Ježiša Krista so Simeonom a Annou, osobami, ktoré svoj svätý život prežívali v intenzívnom kontakte s Jeruzalemským chrámom (Lk 2,22-40). V Spišskej diecéze sa toto stretnutie konalo v sobotu 1. februára 2020 v priestoroch kňazského seminára. Na stretnutie s diecéznym biskupom prišlo okolo 150 zasvätených mužov aj žien z rozličných komunít, ktoré aktuálne pracujú na území diecézy. Hlavným celebrantom sv. omše bol diecézny biskup Mons. Štefan Sečka, ktorý hovoril o dôležitosti svedectva zasvätených osôb. Po sv. omši sa všetci zhromaždili v seminárskej jedálni, kde si pozreli krátky dokumentárny film a vypočuli prednášku P. Branislava Dada, SJ o radostnom prežívaní zasvätenia. ■

ZASADALA

DIECÉZNA LITURGICKÁ KOMISIA

V pondelok 17. februára 2020 sa zišli členovia Diecéznej liturgickej komisie a pod vedením diecézneho biskupa Mons. Štefana Sečku rokovali o aktuálnych otázkach týkajúcich sa najmä starostlivosti o lektorov, ďalej otázok hudby pri slávení liturgie a pod. Vypočuli si tiež referát o aktualitách z činnosti Slovenskej liturgickej komisie, ktorá sa sústreďuje na celoslovenské a celocirkevné záležitosti. Išlo najmä o nové vydania liturgických kníh. Diecézny pán biskup vo svojom príhovore povzbudil členov DLK k horlivej starostlivosti o liturgiu, aby bola Bohu na slávu a ľuďom na duchovný úžitok. ■

MONS. ANTON TYROL,
GENERÁLNY VIKÁR

KOMISIA HISTORIKOV UKONČILA PRÁCU V PROCESE BLAHOREČENIA

Ukončením dopĺňajúcej diecéznej fázy procesu blahorečenia BS biskupa Jána Vojaššáka a odovzdaním dokumentácie Kongregácii pre kauzy svätých, Komisia historikov dňa 22. januá-

ra 2020 ukončila svoju činnosť. V roku 2015 ju ustanovil Mons. Štefan Sečka, spišský diecézny biskup a autor Kauzy procesu blahorečenia BS biskupa Jána Vojaššáka. Úlohou Komisie historikov bolo urobiť dôkladný výskum v rôznych archívoch nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí a zozbierať archívne dokumenty a dôkazy, ktoré lepšie objasňujú činnosť a postoje BS biskupa Jána Vojaššáka v období rokov 1938 – 1965. V Komisii bolo zapojených 14 historikov pochádzajúcich z celého Slovenska. Spišský diecézny biskup poďakoval historikom za ich prácu, ktorou prispeli k napredovaniu Kauzy blahorečenia BS biskupa Jána Vojaššáka. ■

PETER JURČAGA
POSTULÁTOR PROCESU BLAHOREČENIA

POZVÁNKA NA DIECÉZNE STRETNUTIE MLÁDEŽE VYKROČ 2020

Pán nás volá začať hviezdy v noci iných mladých (Christus vivit 33). Povzbudení touto výzvou pápeža Františka pozývame všetkých mladých i kňazov a katechetov na Diecézne stretnutie mládeže VYKROČ, ktoré sa uskutoční v sobotu pred Nedeľou Božieho milosrdenstva 18. apríla 2020 v Aréne Poprad v Poprade. Toto stretnutie začne o 9.30 hod. a bude pozostávať z hovoreného slova, scénok, svedectiev mladých, modlitieb a EXPA, v ktorom sa prídu prezentovať rehole našej diecézy. Celý program vyvrcholí svätou omšou o 15.00 hod. v Kostole sv. Cyrila a Metoda na Sídlišku Juh. Všetky podrobné informácie nájdete na stránke Komisie pre mládež v Spišskej diecéze www.komisias.sk. ■

V SMIŽANOCH SI KATECHÉTI

PREHLBOVALI SVOJ DUCHOVNÝ ŽIVOT

V dňoch 1. – 3. februára 2020 sa uskutočnili duchovné cvičenia pre katechetov a učiteľov náboženstva Spišskej diecézy. Zúčastnilo sa ich 29 učiteľov,

ktorých počas týchto exercícií sprevádzal saleziánsky kňaz don Jozef Luscoň. Obsah i katechézy cvičení bol zameraný na tému Krásy Boha ukrytej v добрote človeka. Úvodnú časť exercícií viedli zamestnanci Diecézneho katechetického úradu Spišskej diecézy, ktorí prišli povzbudiť účastníkov a stráviť s nimi vzácny čas. ■

VÝSTUP MLADÝCH NA ZBOJNÍCKU CHATU

V sobotu 1. februára 2020 sa vo Vysokých Tatrách uskutočnil Diecézny výstup mladých Veľkou studenou dolinou až k Zbojníckej chate. Podujatie začalo spoločnou sv. omšou v Kostole Nepoškvrneného počatia Panny Márie v Starom Smokovci a odtiaľ sa mladí vydali na Hrebienok. Po krátkej prestávke na Hrebienku sme šli ďalej. Sprevádzalo nás pekné slnečné počasie, takže o zážitky nebola núdza. Najdôležitejším pokladom tejto túry sú však nové priateľstvá a radosť z Boha, ktorého dotyky sme v tento deň mnohokrát intenzívne prežívali, konštatoval Ľuboš Laškoty, riaditeľ Komisie pre mládež v Spišskej diecéze, ktorá tento výstup organizovala. 54 účastníkov, ktorých sem prišlo z rôznych krajov od Bratislavy až po Sninu, sa v poobedňajších hodinách šťastne vrátilo späť do Starého Smokovca. Tento počet, ktorý od predošlého výstupu opäť stúpol, poukazuje na to, že krása slovenskej prírody je pre mladého človeka stále prítiažlivá, a to aj napriek náročnému fyzickému prekonávaniu sa. ■

DANIEL LYSÝ
KOORDINÁTOR KOMISIE PRE MLÁDEŽ

TIP NA PREŽÍVANIE ROKA BOŽIEHO SLOVA

V rámci Roku Božieho slova prebieha vo farnosti Oravská Polhora aktivita s názvom Putujúca Biblia. Cieľom tejto aktivity je vytvoriť kontinuitu v čítaní Svätého Písma v rámci farnosti. Preto bola vytvorená knižka, ktorá slúži ako kronika tejto aktivity: Knižka obsahuje krátky obrad odovzdávania Svätého písma, potom skratky a značky kníh Písma, modlitbu pred a po čítaní Písma a priestor na zápis prečítaného na jednotlivé týždne. Aktivita prebieha nasledovne: na stolíku v kostole je hárok papiera, kde sa rodiny môžu zapísať, na ktorý termín im vyhovuje spoločné čítanie Biblie. Každú nedeľu zástupca z rodiny, ktorá sa na daný týždeň zapísala, na konci sv. omše predstúpi dopredu a dostane požehnanie od kňaza, ktorý mu následne odovzdá knihu Svätého písma i s kronikou. A celý týždeň sa táto rodina stretáva vo vopred dohodnutom čase, pomodlia sa modlitbu „Pred čítaním Písma“ a prečítajú istú pasáž. Po skončení sa pomodlia modlitbu „Po čítaní Biblie“ a zapíšu súradnice textu, ktorý prečítali, do kroniky. Je tam i vyhradený priestor, kde môžu napísať nejaký citát, myšlienku, odkaz, alebo tam dať nejaký obrázok, či želanie pre ďalšie rodiny i pre farnosť. Po týždni, v sobotu večer alebo v nedeľu skoro ráno, prinesú tieto knihy do kostola alebo na faru, aby ich mohla prevziať ďalšia rodina. Tí by si mali pozrieť súradnice, kde skončila rodina pred nimi a pokračovať v čítaní od daného miesta. Dĺžka prečítaného textu nie je určená, záleží na rodine, ako sú schopní dať sa dokopy. Môžu prečítať iba jeden verš, alebo aj niekoľko kapitol – to záleží od nich. Dôležité však je, aby sa každý deň prečítal aspoň kúsok, a tak aby každý deň počas tohto roka niekto vo farnosti strávil aspoň trochu času s Božím slovom. Veríme, že to prinesie väčší záujem o Slovo i požehnanie pre farnosť a veriacich v nej. ■

VLADIMÍR MALEC
KAPLÁN ORAVSKÁ POLHORA

KOSTOL SV. BARTOLOMEJA V HNIEZDNOM V KULTÚRNO-HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Kniha o spišskej farnosti Hniezdne atraktívnym spôsobom podáva veľké dejiny tejto malej farnosti. Autorom je miestny farár prof. Peter Olekšák, ktorý ju vydal pri príležitosti 200. výročia konsekrácie kostola sv. Bartolomeja a 750. výročia príchodu nemeckého obyvateľstva do pôvodnej osady, ktorej história siaha až do začiatku 13. storočia.

Z príležitosti týchto jubileí inicioval vyhlásenie Jubilejného roka farnosti od 16. septembra 2019 do 16. septembra 2020.

Keď prehovorí história zastrčená niekde na policiach a prikrytá nánosom dejín a prachu, rozpráva hlavne životné príbehy ľudí. Nejde tu len o históriu sakrálnych stavieb, akými sú kostoly, kaplnky alebo iné významné budovy na území farnosti. Poukazuje na korene, z ktorých miestne spoločenstvo vyrastá a ťahne sa až po súčasnosť. Aj preto tu mnohí nachádzajú svoje osobné, či zabudnuté rodinné dejiny.

Autor člení knihu do štyroch kapitol. V prvej podáva historický vývoj kostola sv. Bartolomeja a opi-

suje jeho interiér a exteriér. Ponúka aj pohľad na filiálny Kostol sv. Doroty v susednej goralskej obci Forbasy. Všima si aj drobnú sakrálnu architektúru na území farnosti, akou sú kaplnky (8), kríže (3) či trojičný stĺp.

Interiér farského kostola zdobí deväť oltárov (hlavný oltár sv. Bartolomeja, oltár sv. Mikuláša, oltár Panny Márie, oltár sv. Rocha, oltár sv. Jána Nepomuckého, oltár sv. Jozefa, oltár sv. Jána Krstiteľa, oltár zvestovania Pána, oltár Svätého kríža), o ktoré sa v minulosti starali miestne cechy. Zaujímavou súčasťou je aj kazateľnica, krstiteľnica, epitaf Salome Kschensig, či starobylá krypta s hrobmi.

Druhá kapitola je venovaná dejinám farnosti Hniezdne, ktoré sú do veľkej miery dejinami samotnej obce. Podľa cirkevných prameňov je táto farnosť označovaná ako starobylá, existujúca ešte pred rokom 1212. Súčasťou farnosti sú aj príslušné filiálky Forbasy a Kamienka, kde sa ale nenachádza rímskokatolícky kostol.

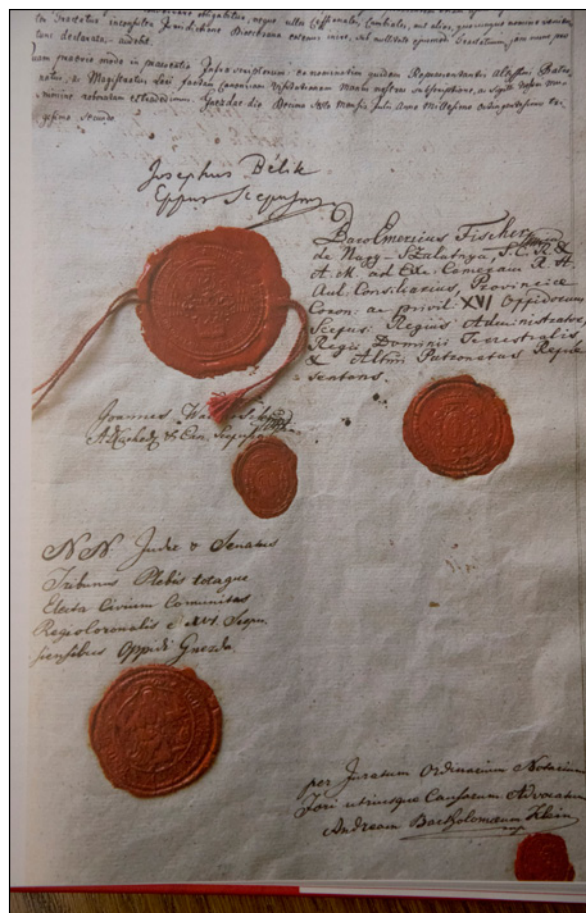
Obec Hniezdne mala od 15. do 19. storočia status mesta, avšak väčšinu tohto času bola v poľskom zálohu. Na prelome 16. a 17. storočia sa farnosť stala evanjelickou a neskôr sa dostala do správy krakovských biskupov.

V tretej kapitole autor predstavuje kultúrno-spoločenský život farnosti, cez školstvo, hospodárstvo, politický život, rôzne spolky až po vzájomné spolžitie Slovákov, Nemcov a Židov. Zo spoločenstiev sú zaujímavé dve bratstvá – Bratstvo zvestovania Panny Márie (založené 24. augusta 1713) a Bratstvo dobrej smrti (založené 14. júla 1726). To druhé spomenuté počas svojej aktívnej činnosti v rokoch 1726 – 1784 prijalo do svojich radov 1234 členov.

Cisár Jozef II. obidve bratstvá 22. mája 1783 v celej monarchii zrušil, ako to aj v roku 1784 napísal pápežovi Piovi VI.: *Neužitočné kláštory, ako i ešte menej prospešné bratstvá, som zrušil a vzniknutý fond som určil na udržiavanie nových farností a na zlepšenie vzdelávania v školách.*

Vo štvrtej a zároveň poslednej kapitole sa čitateľ dozvedá o novodobých dejinách farnosti z obdobia 20. a 21. storočia v zornom pohľade *Historiae Domus Parochiae Hniezdnensis*, čo je vlastne Kronika farnosti zaznamenávaná jej správcami.

Publikáciu dotvárajú dobové a archívne zábery, ako aj umelecké fotografie Jozefa Sedláka.

Kniha je príjemne a prehľadne usporiadaná v stĺpcoch, podstatné veci sú zvýraznené a v každej časti je miniatúrne zhrnutie. Aj vďaka tejto precíznej grafickej úprave, ale predovšetkým pre pútavý obsah, bude čítanie tejto knihy pre každého čitateľa užitočné.

SPRACOVAL:
LUBOMÍR KRETT
ŠÉFREDAKTOR KAPITULA

KATECHIZMUS PRE RÓMOV

ROZHOVOR S AUTOROM VSDP. MARIÁNOM SIVOŇOM

V závere roku 2019 sme v Spišskej diecéze zaznamenali novinku, ktorá si zaslúži našu pozornosť: vsdp. Marián Sivoň so svojimi spolupracovníkmi po predchádzajúcich korektorských a schvaľovacích procedúrach vydal katechizmus pre Rómov s názvom **Kaj džas, Roma?** V redakcii časopisu Kapitula sme sa preto rozhodli v celom roku 2020 venovať zvýšenú pozornosť pastorácii rómskeho etnika na území Spišskej diecézy. A hneď na začiatok chceme našim čitateľom predstaviť najskôr autora a potom jeho dielo.

1. MARIÁN, PREDSTAV SA, PROSÍM, NAŠIM ČITATEĽOM...

Volám sa Marián Sivoň a som kňazom Spišskej diecézy. Kňazom som už šesťnásť rokov. Pochádzam z hornej Oravy, z dediny Sihelné, ktorá leží pri poľských hraniciach, susedí z dedinami Rabča a Oravská Polhora, kde sa rozpráva hornooravským goralským nárečím a kde nežijú vôbec žiadni obyvatelia rómskeho etnika. Ako kňaz som pôsobil v nasledujúcich farnostiach: Podolíne, Lomnička, Kňažia pri Dolnom Kubíne a momentálne som siedmy rok v Letanovciach.

2. JE O TEBE ZNÁME, ŽE SA INTENZÍVNE VENUJEŠ PASTORÁCII RÓMOV. AKO SI SA K TOMU DOSTAL?

Neviem celkom presne, čo znamená intenzívne, lebo som kňazom vo farnosti, ktorá je pomerne veľká a rôznorodá. V celej farnosti žije vyše 5000 obyvateľov. Máme tri dediny, Letanovce, Spišské Tomášovce, Arnutovce a k tomu osadu Strelník. Okrem toho dve cirkevné základné školy. Takže samotná farnosť si vyžaduje intenzívnu službu a pastorácii Rómov sa venujem natoľko, nakoľko mi to umožňuje moja služba a nakoľko to je potrebné. Rómom som sa začal venovať už ako bohoslovec, keď sme chodievali do osady Dobrá Vôľa pri Žehre, kde sme robili

rôzne katechézy a pripravovali deti na prvé sv. prijímanie. Chlapci potrebovali gitaristu, a keďže som trochu na gitare hral, pridali som sa k nim, no a tak sa začala moja služba medzi Rómami. Vtedy som ešte netušil, že mi to akosi „prischne“ aj v kňazskej službe. Dnes to už vnímam ako svoje poslanie.

3. VIEME O TEBE, ŽE OVLÁDAŠ RÓMSKY JAZYK. JEHO ZNALOSTI SI POUŽIL AJ PRI TVORBE KATECHIZMU. PREČO SI SA ROZHODOL UČIŤ SA JAZYK RÓMOV A AKO VYUŽÍVAŠ JEHO ZNALOSŤ V PASTORAČNEJ PRÁCI?

Rómsky jazyk som sa naučil, takpovediac, za pochodu, najmä v Lomničke tým, že som počúval

hlavne mladých ľudí, s ktorými som sa veľa stretával. Okrem toho som si niečo aj naštudoval a dodnes študujem, keďže už sú k dispozícii aj učebnice rómskeho jazyka. Jazyk som sa učil predovšetkým preto, aby som Rómom rozumel, rozumel nielen v zmysle reči, ale aj v zmysle pochopenia ich myslenia, kultúry a spôsobu života. Rozumieť rómsky jazyk mi veľmi pomáha pri bežných rozhovoroch, na zápisoch a na náukách. Viem, kedy špekulujú a chcú ma oklamať. Tiež to využívam pri katechézach a kázňach, hlavne pri menších deťoch, ktoré slovensky len málo rozumejú. Keď hovorím alebo spievam rómsky, sú oveľa pozornejší.

4. PREČO SI SA ROZHODOL NAPÍSAŤ KATECHIZMUS?

Je na to viacero dôvodov: po prvé, nič podobné v rómskom jazyku u nás nie je a náš katechizmus alebo youcat je pre nich veľmi náročný, a teda snažil som sa ho napísať jednoduchším jazykom a s prihliadnutím na ich špecifiká – jazykové i kultúrne. Po druhé, aby sme my kňazi, katechéti, či animátori v rómskom prostredí mali v rukách pomôcku pri výučbe našej náuky vo vzťahu k Rómom. Ide mi aj o isté priblíženie medzi Rómami a Nerómami, lepšie vzájomné poznanie a chápanie. Každá pomôcka je v tomto prínosná, keďže ich je zatiaľ pramálo. A, samozrejme, ide mi aj o to, aby samotní Rómovia mohli náuku Cirkvi čo najlepšie pochopiť.

5. AKO TOTO DIELO, VIEROUČNÁ ČASŤ KATECHIZMU VZNIKALA?

Rómsky katechizmus je rozdelený klasickým spôsobom, sledujúc schému Katechizmu Katolíckej cirkvi. Skladá sa teda zo štyroch častí: 1. Paťav tuke, miro Del. – Verím ti, môj Bože (vierouka). 2. So amen keras andre khangeri? – Čo robíme v kostole? (liturgia a sviatosti). 3. Sar džives? – Ako žiješ? (morálka – Božie a cirkevné prikázania). 4. Sar pes te modlinel? – Ako sa modliť? (o modlitbe). Žiaľ, zatiaľ sa nám podarilo urobiť len prvú časť – vierouku. Vznikalo to pomerne dlho, pomaly a postupne, dôvody tu nechcem rozoberať. Najskôr som si urobil hrubú schému, potom som to prechádzal spolu so žiakmi, spolu sme aj prekladali niektoré časti do rómčiny a keď som to mal hotové, pustili sme sa do spolupráce s riaditeľom DKÚ, ktorému týmto ďakujem za ochotu. Napokon sme to dali na spracovanie grafikovi a tiež na revíziu kompetentným autoritám – jazykovým i teologickým.

6. AKÉ MÁŠ PLÁNY PRE ĎALŠIE ČASŤ KATECHIZMU?

To som už opísal v odpovedi na predošlú otázku. Ešte by som dodal, že na konci každej časti sú jednoduché otázky, zhrňujúce celú časť a tiež krátky náboženský rómsko-slovenský slovník.

7. NAŠIM ČITATEĽOM PREZRADÍM, ŽE DO KAŽDÉHO ČÍSLA ČASOPISU KAPITULA PRISPEJĚ JEDNÝM ČLÁNKOM. VŠETKY ČLÁNKY BUDÚ ZAMERANÉ NA POMOC KŇAZOM A KATECHÉTOM V ICH PASTORAČNEJ A KATECHETICKEJ PRÁCI. PREZRAĎ NÁM, O ČOM BUDÚ TIETO ČLÁNKY?

To ešte naozaj neviem, keďže som nemal čas nejako lepšie si to premyslieť. Môžem len povedať, že prvý bude o pastoračii Rómov vo všeobecnosti. Pokúsim sa odpovedať na otázky a pochybnosti typu: Načo osobitná pastoračia Rómov? Čo znamená pastoračia Rómov? V čom je iná? Aká je najúčinnnejšia? ... Druhý by snáď mohol byť o pastoračii Rómov na Slovensku, kde čo ako sa robí v rôznych oblastiach Slovenska. Ostatné ešte premyslím. Žiada sa mi tu však vysloviť jeden dodatok. V našej Spišskej diecéze sa nachádza približne 80 000 Rómov, čo je takmer jedna šestina populácie v diecéze. Kolkí z nás by sa teda mali intenzívnejšie venovať pastoračii rómskej populácie v našej diecéze? Nebolo by vhodné v rámci diecézy vytvoriť nejaké stredisko pre pastoračiu Rómov, vyčleniť na to nejakého kňaza (kňazov) a laických spolupracovníkov? Len uvažujem a možno trochu aj provokujem.

8. MÔŽU TI NAŠI ČITATELIA V TVOJEJ PRÁCI NEJAKO POMÁHAŤ, AK BY NIEKTO CHCEL?

Pomáhajú nám všetci, ktorí sa venujú pastoračii Rómov. Pomáha nám každý, kto sa tejto služby neštíti a je ochotný na každé dobré dielo: modlitbu, charitatívnu službu, ohlasovanie evanjelia, katechézu, krúžky ... Momentálne sa mi páči a som veľmi vďačný za spoluprácu s Cirkevnou základnou školou Juraja Sklenára a Špeciálnou základnou školou v Letanovciach. Veľmi úzko spolupracujeme s učiteľkami. Niektoré z nich chodievajú aj so svojimi rodinami spolu s nami do osady a robia katechézy, doprevádzajú liturgiu hudbou a spevom, udržiavajú poriadok na liturgii a pod.

Marián, v mene celej redakcie ti k tomuto dielu srdečne gratulujem, s obdivom sledujeme tvoju službu vo farnosti Letanovce a želáme ti pevné zdravie a hojnú Božiu pomoc. Už teraz sa tešíme na tvoje články, ktoré – ako dúfame – budeme môcť prinášať počas celého roku 2020 na stránkach nášho časopisu.

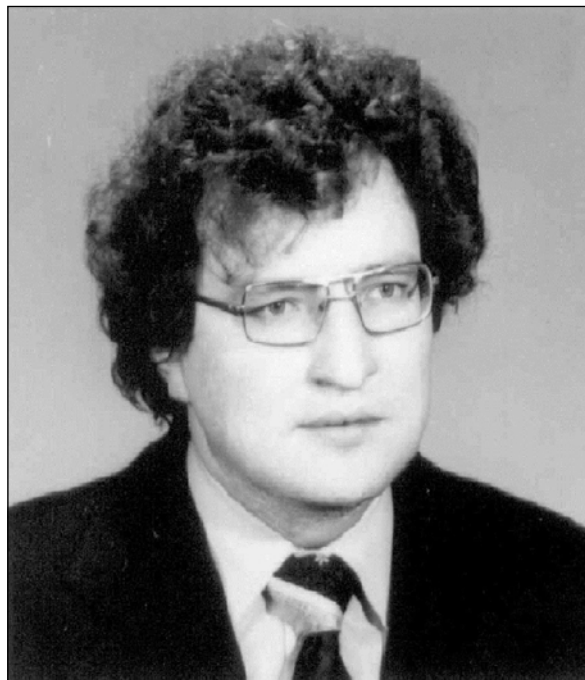
S VSDP. MARIÁNOM SIVOŇOM SA ZHOVÁRAL
MONS. ANTON TYROL, GENERÁLNY VIKÁR

SPOMIENKA NA JÚLIUSA CHALUPU

Július Chalupa, kňaz Spišskej diecézy, sa narodil 8.1.1950 v Chlebniciach na Orave. Otec bol kováč a roľník, mama sa starala o domácnosť. Tri sestry sa rozhodli pre rehoľný život - dominikánky. Július spomínal, že keď sa vrátil zo školy, musel ísť za rodičmi na pole, alebo kravy pásť. Na lúke najradšej čítal romány a detektívky, ktoré vtedy vychádzali v časopisoch na pokračovanie. Gymnázium absolvoval v Dolnom Kubíne a po maturite v roku 1968 nastúpil na Teologickú fakultu v Bratislave. Keďže to bolo dubčekovské obdobie, v ročníku bolo 90 študentov. Za kňaza bol vysvätený v roku 1973 v Bratislave. Po vysviacke nastúpil do Liptovskej Lužnej ako kaplán na pár mesiacov a v októbri na povinnú základnú vojenskú službu v Sušiciach. Po jej ukončení sa nemohol vrátiť späť do Lužnej, lebo proticirkevný tajomník na okrese mu napísal do kádrových materiálov, že aktívne pracuje s mládežou. Musel ísť do iného okresu. Vo februári 1976 nastúpil ako kaplán do Podolínce a v roku 1978 do Starého Smokovca. Za správcu farnosti bol ustanovený v roku 1980 v Tvarožnej, okres Poprad a v roku 1987 preložený do Tvrdošína. Náhle zomrel, keď mal 41 rokov, v Tvrdošíne 24. júna 1991.

Z Podolínce dvakrát v týždni chodieval do Lomničky, kde už vtedy bola rómska populácia vo väčšine. Rýchlo pochopil, že pastoračia sa musí postaviť na rytmických piesňach s gitarou, ktoré Rómovia radi spievajú a z katechetických príbehov. Predkrstné nároky boli primerané rómskym možnostiam a využil ich na mnohé rozhovory a poradenstvo. V jeho očiach bol každý človek hodný úcty, doslova žil evanjeliou pravdu: *Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili* (Mt 25,40). Rád spomínal na staršiu Rómku, ktorá mu na fare povedala: „Pan farar, ta ja vam taku hanbu nezrobim, žeby som sebe od vas dačo nezobrala.“

Od začiatku pastoračnej činnosti sa intenzívne venoval homiletickej a katechetickej činnosti. Interpretácia Božieho slova sa zakladala na hermeneutickom prístupe v kontexte súčasného života. Snažil sa uchopiť zmysel biblických príbehov v minulosti

a nimi osvetliť situáciu hľadajúceho človeka v prítomnosti. Vedel, že nestačí aplikovať večné pravdy a nimi chcieť „polepšiť skazený svet“, lebo je to feudálny prístup, dnes už málo užitočný. Radšej používal inú metódu pri ohlasovaní nadčasovej Božej múdrosti – motivoval pre život z viery. Na to mu poslúžila naratívna teológia a poznanie, že Božie slovo je konštituované aj súčasným svetom okolo nás. Od vtelenia Ježiša Krista je svet predmetom Božej lásky, preto aj dnešné príbehy ľudí, „slová a udalosti“ (porov. DV 2) pomáhajú pri odhaľovaní večných hodnôt a zmyslu života.

Július Chalupa vedel žasnúť nad láskou Trojjedného Boha k človeku a veriacich učil túto lásku opäťovať. Vychádzal zo zásady, že kto sa obklopí krásou bývania, bude krásne myslieť, kto býva v maštali, bude maštaľno myslieť. Preto neváhal investovať veľa síl a finančných prostriedkov do sakrálnych priestorov, na zveladenie Božích chrámov a záchrannu pamiatok.

V roku 1982 na fare v Hýľove pri Košiciach Július Chalupa povedal: „Mali by sme nahráť niektoré nové, málo známe piesne na audiokazety. Aj to je prostriedok pre evanjelizáciu...“ Ja som túto iniciatívu pod-

poril a tak na fare za technickej spolupráce Jaroslava Fabiana vzniklo malé, tajné, domáce, samizdatové, hudobné štúdio. Tu sa narodili hudobné gospelové programy: Zázrak vykúpenia 1984, Nový ľud 1985, Svet sníva 1987, Kráľ 1988 (dnes dostupné na www.fabiananton.sk). Samozrejme, že na týchto programoch pracovali mnohí študenti z košického konzervatória a dobrodinci, ktorí požičali svoje magnetofóny na kopírovanie. Priebežne vznikali aj literárno-dramatické programy: Výber z modlitieb svetových autorov, Nebojte sa – Ján Pavol II., Obeta, Boh sa pyšným protiví (román) a ďalšie. Tie sa využívali pri katechézach, na duchovných cvičeniach a v krúžkoch po bytoch.

Z ohlasov na počúvanie je známe, že inšpirovali mnohých pre kňazské a rehoľné povolanie, slúžili chorým v nemocniciach, šoférom pri cestovaní, aj doma v kuchyni pri varení. Vo svojej dobe – 80. roky dvadsiateho storočia – plnili významnú evanjelizačnú funkciu.

Kto je zamilovaný, má chuť svoju lásku vyspievať. Keď Július Chalupa v Bohu-Láske objavil ideál pre život, vyrástli mu na srdci i na jazyku slová chvály a vďačnosti. Spolu s tým odkrýval nádej, bez ktorej by bol život bezfarebný. Homiletické dielo, ktoré zostalo po nadšenom kňazovi (Posila v slove A, B, C, Studňa a pavučina A, B, C, Sila slova A,B,C) ponúka myšlienky radosti, lásky a nádeje. Privádza človeka k inému pohľadu na staré veci: aby tam, kde je bolesť, objavil zmysel; kde je sebecko, dôveroval v lásku; kde je hriech, veril v milosť; kde je choroba, dúfal v zdravie; kde je nezamestnanosť, neprestal hľadať prácu; kde je bezprávie, spoľahol sa na vyššiu spravodlivosť; tam, kde je smrť, odkryl život.

Spiritualitu a vnútorné bohatstvo nezabudnuteľného kňaza a človeka Júliusa Chalupu vyjadruje aj báseň, ktorú napísal na fare v Tvarožnej v roku 1985.

Ja keď som bol malý, som sa mal, ako kvietok z jari, čo sa hrial v slnku, ktoré škádlí milú tvár. Slnko išlo z mamy. Ja, keď som bol malý, otec hrial. Som sa mal.

No, už nie som malý. Kto som už? Fúkam si sám rany, v rokoch muž.

Zvítajú ma drámy, čierne tuš. No, už nie som malý. Chci? Chceš? Slúž. Kto som už?

U okien zviazaný, žobrák, kňaz. V srdci rozdrásaný, v pľúcach kaz,

v cáry rozobraný, v sebe das, túžbou unášaný, u okien zviazaný, v krásu z krás, žobrák, kňaz.

Prečo žobrať sebe u seba? Tolký košiar biedy netreba.

Sýtiť seba v nude jak z chleba? To je luxus v brude.

Prečo žobrať sebe dar neba u seba?

Vytvoril si, Bože, žobráka. Lútosť ťa nezmôže, dobráka, vidiac v tvorstve ruže Slováka, čo žobre, jak môže?

Vytvoril si, Bože, chudáka, žobráka.

Zostaň v mojej láske, vraví Pán. Čože v srdca maske žobreš sám?

Z kríža žobrem láske v mori rán, údiv i strach v sázke, zostaň v mojej láske, vraví Pán.

Tvoriac lásku s druhým, kralujem, v službe som vždy prvý, milujem.

Sebca v sebe drvím, ďakujem. Boh som, tvojím slúžnym.

Tvoriac lásku s druhým, z kríža kralujem.

MONS. ANTON FABIAN
TEOLOGICKÁ FAKULTA KU KOŠICE

DEJINY RÓMOV

PÔVOD RÓMOV

Na základe analýzy dialektov rómskeho jazyka a ich porovnaním s vývojom indických jazykov sa koncom 18. storočia začalo predpokladať, že Rómovia pochádzajú z Indie.¹ Jedna z hypotéz tvrdí, že predkovia dnešných Rómov patrili v Indii pravdepodobne ku skupine Dómov, ktorí žili v Bihare a severozápadných oblastiach Pandžábu a Rádžastánu.² Z hľadiska sociálneho a kastovníckeho systému patrili Dómovia k skupine s veľmi nízkym sociálnym statusom. Odchod Rómov z Indie možno datovať do 10. – 11. storočia. Jeho príčinou boli pravdepodobne turecké invázie a šírenie islamu.³ Avšak pohnúť k odchodu ich mohla aj tá skutočnosť, že v domacom prostredí boli považovaní za tých najzaostalejších, najbiednejších, ktorí nemali žiadne práva, boli ponižovaní, takže takáto spoločnosť pre nich nebola veľmi príťažlivá. Migrácia Rómov do Európy viedla cez Perziu, Grécko a tiež cez Irán, Arméniu, kde istý čas zrejme zostali, o čom svedčia mnohé armenizmy a grécizmy v rómčine.⁴

1. Porov. MANN, A.B. *Rómsky dejepis*. Bratislava : Kaligram, 2000, s. 3.

2. Porov. DAVIDOVÁ, E. *Bez kolíb a šiatrov*. Košice : Východoslovenské nakladateľstvo, 1965, s. 12.

3. Porov. MATLOVIČ, R. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na Rómsku minoritu*. Prešov : Prešovská univerzita, 2005, s. 232.

4. Porov. MATLOVIČ, R. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na Rómsku minoritu*. Prešov : Prešovská univerzita, 2005, s. 232.

PRÍCHOD RÓMOV NA NAŠE ÚZEMIE

Podľa historikov je dosť ťažké určiť, kedy presne prišli Rómovia na naše územia. O ich histórii vieme iba z prameňov a záznamov, ktoré o nich napísali príslušníci iných národov. Sami totiž o sebe písomné záznamy nezanechali. Najstaršia písomná správa o Rómoch pochádza z roku 1068 od gruzínskeho mnícha, ktorý žil v kláštore Athos. On ich označil ako *Atsinganoj*, od čoho sa pravdepodobne vyvinulo pomenovanie cigáni. Význam tohto slova znamená niečo ako čarodejník, veštec, príslušník nejakej sekty.⁵ V strednej Európe máme najstaršiu zachovanú zmienku od rakúskeho mnícha z 12. storočia, ktorý zasa píše o Rómoch ako o svetobežníkoch.⁶

Známa slovenská romologička Emília Horváthová predpokladala vo svojej práci *Cigáni na Slovensku*, že Rómovia mohli prvýkrát vstúpiť do našich krajov s armádou kráľa Ondreja II. po jeho návrate z križiackej výpravy do Jeruzalema v rokoch 1217 – 1218. Záznam v Dalimilovej kronike z roku 1242 už hovorí o prítomnosti Rómov v Čechách. Z toho vyplýva, že tu museli byť prítomní ešte pred týmto rokom.

Z tohto obdobia nájdeme aj viaceré pozitívne správy o Rómoch. Vtedajší páni ich vnímali ako užitočných, najmä vďaka ich remeselnej výrobe, a bolo im umožnené, aby sa usadili. Avšak boli ľahko mani-

5. Porov. BARTOSZ, A. *Neboj sa cigána*. Sobrance : Občianske združenie Romani vodži, 2004, s. 71.

6. Porov. RUŽBARSKÝ, P. *Situácia a perspektíva sviatostnej katechizácie Rómov*. Košice : VIENELA, 2009, s. 7.

pulovateľní svojimi pánmi, ktorí to často zneužívali vo svoj prospech. Domáce – zbožné obyvateľstvo rešpektovalo Rómov, lebo podľa jednej z legiend boli považovaní za náboženských utečencov, odsúdených za pokánie putovať po celom svete. Mali vtedy úctu a dôveru nielen u jednoduchých ľudí, ale aj u zástupcov duchovnej a vládnucej triedy, ktorí im vydávali rôzne ochranné listiny.⁷ Napríklad cisár Žigmund Luxemburský vydal v roku 1423 na Spišskom hrade ochrannú listinu rómskemu vajdovi Ladislavovi, ktorá Rómom zaručovala ochranu na cestách, samosprávne súdne právomoci a uľahčila im získavanie iných ochranných listín.⁸ Rómovia však žili na Spiši určite už pred rokom 1322, nakoľko v tomto roku spišskonovoveský richtár Ján Kunch píše a upozorňuje na to, že v okolitých lesoch sa potulujú Cigáni.

V Uhorsku nebola na rozdiel od iných krajín stabilizovaná cechová organizácia, čím sa rómski remeselníci dokázali ľahšie uplatniť. Tieto priaznivejšie pomery pre usádzanie Rómov v Uhorsku – oproti západnej Európe – podmienili postupné zväčšovanie rozsahu rómskeho osídlenia v 15. – 17. storočí na našom území. Rómovia sa usadzovali na predmestiach a okrajoch vidieckych sídiel. Vykonávali rozličné remeslá, napr. kováčstvo, zámočníctvo, kotlárstvo, korytárstvo, košíkárstvo a iné. Posky-

tovali služby aj pre hradných pánov, ako nadháňanie zveri pri poľovačkách, zber lesných plodov. Uplatnili sa aj ako obchodníci s koňmi, hudobníci i vojaci. No niektorí z nich sa už v 15. storočí živili tiež veštením, liečiteľstvom, krádežami i rôznymi podvodmi.⁹

PROTIRÓMSKE NÁLADY

Po bitke pri Moháči, 29. augusta 1526, sa začali objavovať dosť silné protirómske nálady. Značný vplyv na negatívny postoj voči Rómom mal aj strach z Turkov, ktorí prevzali kontrolu nad stredným Uhorskom v roku 1541, nakoľko ich začali upodozrievať a obviňovať z toho, že sú tureckí špióni. Usadení i kočovní Rómovia boli izolovaní od domácich roľníkov a noví rómski osadníci mohli žiť iba na perifériách miest a dedín. Tieto diskriminačné opatrenia mali za cieľ vyhnúť Rómom preč.

Viacere uhorské mestá a stolice sa začali brániť imigrácii Rómov. Povolenia na pobyt vydávali iba Rómom, z ktorých mali nejaký úžitok. A pre týchto sa zasa začali prijímať opatrenia na ich usadenie, asimiláciu s domácim obyvateľstvom a regulovanie ich potulného spôsobu života.

Za vlády Márie Terézie boli prijaté prvé koncepcie štátnej rómskej politiky, ktoré mali za cieľ Rómov asimilovať. Podľa nariadení z rokov 1758 – 1773

7. Porov. CROWE, D. *A history of the Gypsies*. New York : St. Martin Grif n, 1995, s. 33.

8. Porov. HORVÁTHOVÁ, E. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1964, s. 37.

9. Porov. MATLOVIČ, R. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na Rómsku minoritu*. Prešov : Prešovská univerzita, 2005, s. 235.

sa mali Rómovia stať roľníkmi, mala im byť prideľovaná pôda. Mali sa vzdať svojho oblečenia, jazyka, kočovania a autority vajdov. Tieto pokusy však neboli úspešné. Rómovia nenadobudli vzťah k obrábaniu pôdy a nechceli sa vzdať svojej kultúry. Aj Jozef II. pokračoval v politike zlepšenia situácie a života Rómov a chcel, aby deti chodili do škôl, tiež ich chcel výraznejšie pokresťančiť. Neúspešne. Po týchto pokusoch sa v nasledujúcom období rôznymi opatreniami diskriminačného charakteru začalo sťažovať ich kočovanie a aj usadenie v nádeji, že Rómovia odídu niekde preč, ale ani to sa nestalo.¹⁰

V 19. storočí, vplyvom rozvoja priemyslu, dochádza k úpadku tradičných rómskych remesiel, preto si boli Rómovia nútení nájsť aj nový spôsob obživy – nevynímajúc ani žobranie, veštenie, prostitúciu a krádeže.¹¹

NOVODOBÉ DEJINY

Po vzniku samostatného Československa v roku 1918 Ústava ČSR priznáva cigánskemu obyvateľstvu úplnú rovnoprávnosť s ostatnými občanmi.

Obrovskou tragédiou v dejinách Rómov bolo obdobie druhej svetovej vojny, kedy boli pokusy celkom zničiť tento národ, podobne ako židovský národ. Počas tohto obdobia zahynulo viac ako pol milióna Rómov.¹² Po druhej svetovej vojne opäť nastala snaha o ich asimiláciu. Sociálne, zdravotné, ale i hygienické pomery Rómov boli v tomto období katastrofálne. Štát chcel Rómov prevychovať, potláčal ich jazyk, kultúru. Štátne orgány chceli vyriešiť problémy s nezamestnanosťou, vo vzdelanostnej úrovni, bytových a hygienických podmienkach. Po roku 1972 sa štát zamerlal na koncepciu postupnej všestrannej spoločenskej a kultúrnej integrácie Rómov,¹³ mysleli si, že sa to dosiahne štedrou sociálnou politikou, čo neprinieslo želaný efekt, ale naopak, Rómovia si zvykli na štátny paternalizmus, ktorý postupne nahrádzal akúsi prirodzenú rómsku soli-

daritu, ktorú si vedeli prejavovať medzi sebou a vznikla kultúra závislosti na štátnych inštitúciách.¹⁴

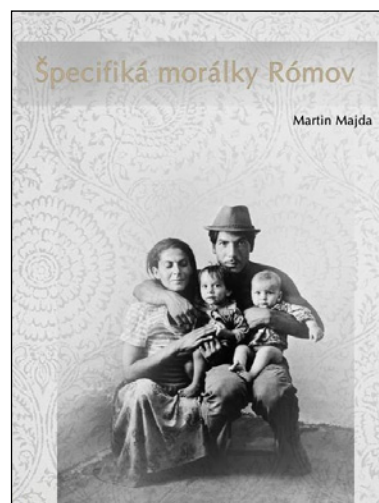
Po roku 1989 boli Rómovia zrovnoprávnení s ostatnými etnickými minoritami. Začala vychádzať rómska tlač, vysielajú sa rozhlasové a televízne relácie v rómskom jazyku. Dochádza k intenzívnejším snahám o začlenenie Rómov do spoločnosti zo strany politických predstaviteľov i Cirkvi. Avšak otázka plnej integrácie Rómov do života v našej súčasnej spoločnosti zostáva naďalej obrovskou výzvou.

MARTIN MAJDA
KŇAZSKÝ SEMINÁR SPIŠSKÁ KAPITULA

Ak by chcel niekto podrobnejšie spoznať históriu, religiozitu a morálku Rómov - ponúkame dve monografie.

V prípade záujmu kontaktujte:

martinmajda@gmail.com

10. Porov. HORVÁTHOVÁ, E. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1964, s. 61.

11. Porov. DAVIDOVÁ, E. *Bez kolíb a šiatrov*. Košice : Východoslovenské nakladateľstvo, 1965, s. 23.

12. Porov. ROMANI, R. *The Nazi genocide of the Sinti and Roma*. Heidelberg, 1995, s. 166.

13. Porov. LUŽICA, R. Riešenie spoločenskej integrácie a akulturácie cigánskeho/rómskeho obyvateľstva v rokoch 1968 – 1989. In *Sociológia a spoločnosť*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016, s. 36.

14. Porov. SKOKANOVÁ, A. *Interferenčné vplyvy pôsobiace na komunikačné kompetencie rómskych žiakov so špeciálnymi edukačnými potrebami*. Bratislava : Sapiaientia, 2012, s. 21.

O PASTORÁCII RÓMOV V SPIŠSKEJ DIECÉZE

PREČO, NAČO A AKO ROBIŤ OSOBITNÚ PASTORÁCIU RÓMOV?

Na pastoračiu Rómov sú medzi kňazmi, no nielen medzi nimi, rôzne názory. Niektorí zastávajú názor, že nie je potrebné robiť osobitnú pastoračiu Rómov, veď aj Rómovia majú otvorené dvere do našich kostolov a môžu tam chodiť ako všetci ostatní. Iní vnímajú, že je potrebné osobitne sa venovať Rómom, vzhľadom na špecifiká ich kultúry a spôsobu života a že táto osobitná (špeciálna) pastoračia je efektívnejšia a prináša konkrétne ovocie. Odpoveď na pochybnosti o potrebe špeciálnej pastoračie Rómov nám dávajú Smernice pre pastoračiu Rómov, ktoré vydala Pápežská rada pre pastoračiu migrantov a cestujúcich v roku 2007, v ktorých sa hneď v úvode píše: „Preto Cirkev zastáva názor, že pre Rómov je potrebná špecifická pastoračia zameraná na ich evanjelizáciu a ľudský rozvoj.“¹ Smernice sa pri-

tom odvolávajú na apoštolskú konštitúciu Jána Pavla II. Pastor bonus, v ktorej zveril Rade, aby sa poskytovala účinná a vlastná duchovná starostlivosť, podľa potreby aj vhodnými pastoračnými štruktúrami tak utečencom a vyhnancom, ako aj migrantom, kočovníkom a cirkusovým artistom.

Treba tu, samozrejme, myslieť aj na to, že existujú na svete rôzne skupiny Rómov (Roma, Sinti, Manušovia, Kalé, Cigáni...) U nás na Slovensku rozlišujeme najmä dve skupiny Rómov: Róm ungro (Ungoróm), ktorých je prevažná väčšina, a olašských Rómov, ktorých je ale podstatne menej. Kočovníctvo už u nás neexistuje, čo spôsobili opatrenia cisárovnej Márie Terézie i jej syna Jozefa II. Po prvej svetovej vojne kočovalo už len 15% Rómov.

Začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia komunistická vláda zakázala kočovníctvo, konkrétne to bol zákon č. 54 z roku 1958, ktorým sa Rómom úplne zakázalo kočovať. (Asi by bolo dobré, aby sme sa v jednom z článkov venovali histórii Rómov, kto-

1. PÁPEŽSKÁ RADA PRE PASTORÁCIU MIGRANTOV A CESTUJÚCICH: Smernice pre pastoračiu Rómov. SSV, Trnava 2007, úvod.

rá je veľmi pohnutá a zaujímavá.)² Ešte sa mi tu zdá vhodné doplniť, že na svete žije cez 8,5 milióna Rómov, z toho obrovská väčšina v Európe. Na Slovensku žije cca 500 tisíc Rómov a v samotnej Spišskej diecéze niečo cez 80 tisíc. Hovoríme teda o nie najmenšom národe, ktorý ale nemá vlastný štát ani vlastnú pôdu. Rómovia žijú roztrúsení po celom svete, najhustejšie osídlenie Rómami je v oblasti strednej a východnej Európy.

Ten, kto sa u nás venuje intenzívnejšie pastorácii Rómov, často sa ocitá medzi dvoma mlynskými kameňmi. V mojej službe pri pastorácii Rómov u samotných Rómov cítim otázku: „Prečo to robíš?“ Odpovedám „Z lásky“. U Nerómov cítim otázku: „Načo to robíš?“ Odpovedám takisto: „Z lásky“. Boh nás stvoril z lásky a pre lásku. Občas nepochopený samotnými Rómami, inokedy ostatnými Nerómami. V pastorácii Rómov nehľadám veľké výsledky, ale hľadám lásku. Snažím sa, aby poznali Božiu lásku k nim a aby na ňu odpovedali svojou láskou k Nemu. Snažím sa, aby Boha poznali a milovali, a tak boli spasení. A výsledky? Tie záležia od veľa vecí: od našej schopnosti priblížiť sa k nim, od schopnosti adekvátnej evanjelizácie a katechizácie,

od úrovne ich mentálnej vyspelosti, ich sociálneho zázemia ... Výsledky nás tu nesmú príliš zaujímať, o ne nejde, ide o človeka.

Myslím, že najefektívnejší spôsob pastorácie Rómov by bol nasledovný: kombinácia farskej pastorácie so špeciálnou pastoráciou a spolupráca medzi nimi. Na špeciálnu a systematickejšiu formáciu – kultúrnu aj náboženskú – Rómov by bolo vhodné zriadiť či už na úrovni samospráv alebo na úrovni cirkevných štruktúr nejaké centrum pre formáciu Rómov, ktoré by spravoval nejaký riaditeľ, a ten by mal svojich spolupracovníkov, nejaký svoj tím. Činnosť centra v pastoračnej oblasti by mohla byť nasledovná:

- Koordinácia pastorácie Rómov v Spišskej diecéze.
- Spolupráca s inými obdobnými inštitúciami, napr. Rada pre Rómov a menšiny pri KBS, grécko-katolícka rómska misia, saleziáni medzi Rómami a pod.
- Pomoc kňazom v diecéze, ktorí sú v prostredí, kde je viac Rómov.
- Písanie projektov pre činnosť centra a pastoráciu Rómov.
- Pomoc s projektmi jednotlivým farnostiam, prípadne zlučovanie jednotlivých projektov do väč-

2. Vlastný archív – Poznámky z rôznych konferencií o histórii, kultúre a jazyku Rómov.

ších celodiecéznych (väčšia prepojenosť, spolupráca a efektívnosť).

- Tvorba potrebných pastoračných, katechetických a iných materiálov, prípadne sprostredkovanie materiálov už vypracovaných inými (napr. rómsky katechizmus, spevník, rómsko-slovenský slovník...).

- Vytvorenie evanjelizačného tímu pre evanjelizáciu a katechizáciu Rómov.

- Vytvorenie umeleckej dielne (výroba rôznych predmetov spolu so samotnými Rómami).

- Duchovné a vzdelávacie programy pre katechetov, animátorov z rómskych komunít, ako je napríklad RAŠ (Rómska animátorská škola).

- Organizovanie konferencií a iných podujatí.

- Osvetová činnosť – mediálne aktivity v oblasti rozhlasu, televízie, tlače a internetu, zverejňovanie informácií a výstupov z činnosti.

- Organizovanie celodiecéznej púte Rómov v Spišskej diecéze a spolupráca pri celoslovenskej púti Rómov v Gaboltove.

- Napomáhanie zmierenia medzi Rómami a Nerómami, vzájomné hlbšie spoznávanie a zbližovanie.³

Spolupráca centra s farnosťami by mohla do budúcnosti priniesť ovocie v pastoračii Rómov aj v Spišskej diecéze. Ide tu vlastne o prepojenie klasickej farskej pastoračie a špeciálnej pastoračie. Je to len akási moja vízia v tom, čo by nás mohlo v oblasti pastoračie Rómov posunúť a čo sa mi vidí ako najefektívnejšie.

MARIÁN SIVOŇ
FARSKÝ ADMINISTRÁTOR LETANOVCE

3. Vlastný archív – Poznámky autora k pastoračii Rómov.

ROK BOŽIEHO SLOVA

APOŠTOLSKÝ LIST

PÁPEŽA FRANTIŠKA

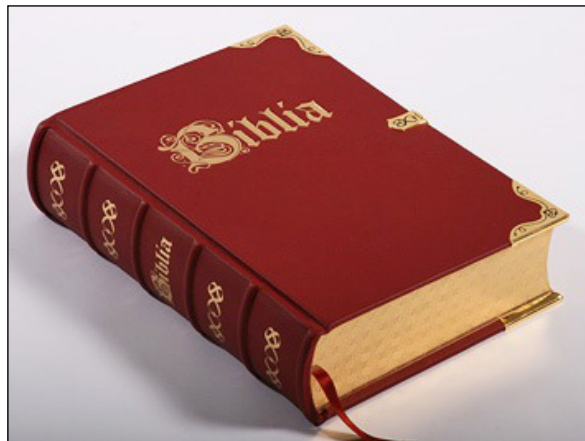
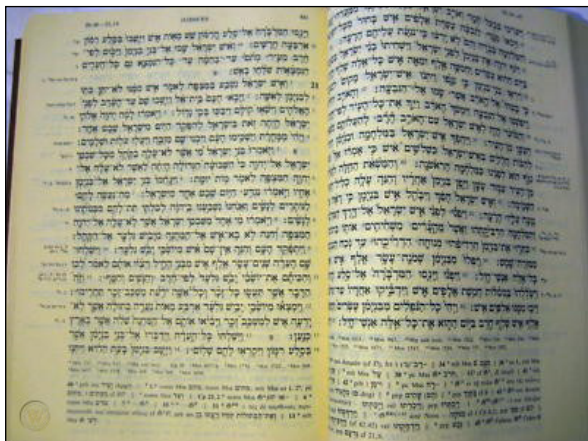

Svätý Otec František príjemne prekvapil veriacich ľudí vo svete, keď 30. septembra 2019, v deň liturgickej spomienky na sv. Hieronyma, zverejnil svoj apoštolský list s názvom *Aperuit illis*. Ide o dokument, ktorým ustanovil 3. cezročnú nedeľu na celom svete ako *Nedeľu Božieho slova*. List má celkove 15 bodov, jeho obsah je veľmi jasne spracovaný, biblická argumentácia v ňom je brilantne vypracovaná a Konferencia biskupov Slovenska ho ihneď sprístupnila na stránke www.kbs.sk v sekcii Dokumenty pápežov. O preklad sa postarala Mária Spišiaková.

Apoštolský list pápeža Františka má svoje východisko vo veľkonočnej kapitole evanjelistu Lukáša, konkrétne v 24. kapitole, ktorá hovorí najskôr o emauzských učeníkoch (Lk 24,13-35) a následne o zjavení sa Ježiša apoštolom v Jeruzaleme (Lk 24,36-49). Aj prvé latinské slová tohto pápežského

listu *aperuit illis* sú prevzaté z textu Lk 24,45: *otvoril im (mysel, aby porozumeli Písmu...)*. Z toho je vidieť, že pápež František použil do textu svojho listu veľkonočnú tematiku. Nie náhodou sme už pred rokmi slávili na Slovensku z iniciatívy Katolíckeho biblického diela a z rozhodnutia Konferencie biskupov Slovenska 3. veľkonočnú nedeľu ako biblickú nedeľu. Bolo to práve na tom základe, že sa vtedy pri bohoslužbách čítali práve vyššie spomenuté texty. Neskôr ako biblická nedeľa bola na Slovensku zvolená 2. adventná nedeľa. Teraz, keď Svätý Otec prišiel s touto iniciatívou na 3. cezročnú nedeľu, všetky doterajšie slávenia ustupujú tomuto novému termínu, teda Tretej cezročnej nedeľi. Vhodné je v tomto novom termíne všimnúť si dve upresnenia:

1. Svätý Otec nepoužíva výraz „biblická nedeľa“, ale „Nedeľa Božieho slova“. On sám to v liste objas-

ňuje tak, že tu nejde len o štúdium textu Písma a nejde len o Písmo, ale aj o Tradíciu ako posvätný prúd odovzdávania Božieho slova. „Prv ako sa Sväté písmo stalo napísaným textom, samo bolo odovzdávané ústne a udržiavané živým skrze vieru ľudu, ktorý ho chápal ako svoje dejiny a počiatok svojej identity uprostred mnohých iných národov. Biblická viera sa preto zakladá na živom slove, nie na knihe“ (*Aperuit illis*, 11).

2. Druhým upresnením, či prehĺbením oproti rozličným doterajším miestnym iniciatívam, je ekumenický charakter Nedele Božieho slova. Svätý Otec uvádza: „Táto Nedeľa Božieho slova bude tak umiestnená do príhodného obdobia roka, keď sme pozvaní posilňovať svoje vzťahy so židmi a modliť sa za jednotu kresťanov. Nejde len o časovú zhadu: slávenie Nedele Božieho slova má ekumenický význam, pretože Sväté písmo naznačí tým, čo ho počúvajú, cestu na dosiahnutie skutočnej a pevnej jednoty“ (*Aperuit illis*, 3). To znamená, že dôvodom tohto termínu slávania Nedele Božieho slova je ekumenizmus. Pápež František chce, aby sa táto nedeľa slávila s výslovným ekumenickým zameraním. Zároveň odporúča, aby jednotlivé spoločenstvá našli spôsob, akým budú prežívať Nedeľu Božieho slova ako slávnostný deň. Každému veriacemu človeku je ihneď jasné, že tu nejde len o jediný deň v roku, keď sa má špeciálne obrátiť pozornosť na Sväté písmo, ale že ide o mohutné zosilnenie tej pozornosti, s ktorou sa Cirkev vždy dívala na Sväté písmo a odporúčala ho svojim veriacim čítať, meditovať a podľa neho žiť.

V liste je niekoľko miest, ktoré pri pozornom čítaní a reflexii možno vybadať ako ťažiskové, či kľúčové.

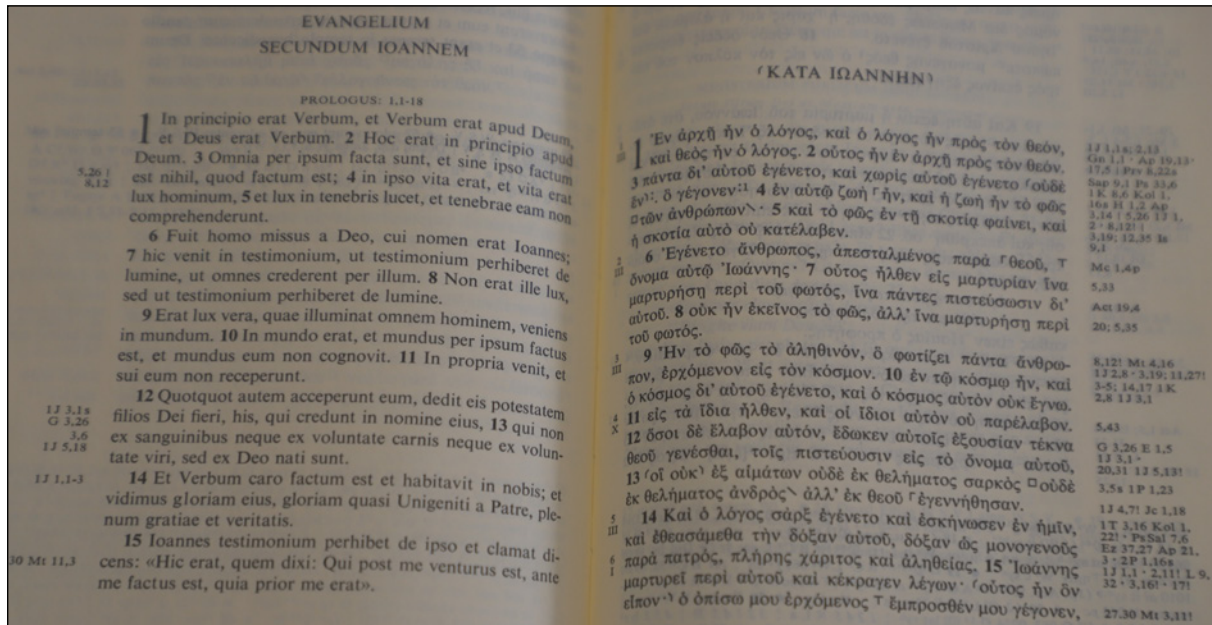
KONTINUITA

S DRUHÝM VATIKÁNSKYM KONCILOM

Apoštolský list pápeža Františka *Aperuit illis* výslovne spomína vieroučnú konštitúciu *Dei Verbum* a v svojom znení sa vracia k jej 3. kapitole, ktorá hovorí o inšpirácii biblických textov. Cituje pritom 13. článok konštitúcie, ktorý v náuke o inšpirácii hovorí o „princípe vtelenia“. Totiž ako sa 2. božská osoba stala v plnosti časom človekom, podobným spôsobom sa aj Božie Slovo stáva Písmom. Z toho vyplýva, že tak ako pri pohľade na Ježiša Krista apoštoli a všetci, ktorí žili v časoch pozemského účinkovania Ježiša Krista, videli v ňom Bohočloveka. Vo vzťahu k Písmu ide o podobnú skutočnosť: keď dnes máme pred sebou Sväté písmo, vidíme v ňom nielen knihu, či súbor kníh, napísaných pred dvomi tisícmi rokov, ale vidíme v ňom Božie slovo vtelené do ľudského slova. Obidva rozmary, božský aj ľudský, tak v prípade 2. božskej osoby, ako aj v prípade Písma, sú nezmiešané a nerozdeliteľné, ako nás to učí cirkevné Magistérium.

Toto tajomstvo vtelenia krásne objasňuje pápež Benedikt XVI., keď dodáva, že:

- ako sa druhá božská osoba stala človekom pričinením Ducha Svätého, tak pričinením toho istého Ducha Svätého sa Božie slovo stalo Písmom;
- ako sa druhá božská osoba stala človekom v lone Panny Márie, tak sa Božie slovo stalo Písmom v lone Cirkvi;
- ako sa druhá božská osoba stala človekom bez hriechu, tak sa Božie slovo stalo Písmom bez omylu. (Porov. *Verbum Domini*, 19).

PERFORMATÍVNY CHARAKTER BOŽIEHO SLOVA

Veľmi dôležitou témou, ktorú apoštolský list o Božom slove prináša, je téma performatívneho charakteru Božieho slova. O tom sa pápež František zmieňuje len krátko, ale odvoláva sa na pápeža Benedikta XVI., ktorý túto stránku objasnil v posynodálnej exhortácii *Verbum Domini*, v bode 53. Výraz „performatívny“ znamená niečo, čo sa vyjadruje slovami, ale čo zároveň má aj svoj reálny účinok. V oblasti Božieho zjavenia to znamená súlad a totožnosť Slova a činu. Benedikt XVI. to objasňuje: „V dejinách spásy sa totiž neoddeľuje to, čo Boh hovorí a čo koná; jeho slovo sa javí ako živé a účinné (porov. Hebr 4, 12), čo napokon znamená aj samotný hebrejský výraz *dabar*. Pri liturgickom slávení tak isto stojíme zoči-voči jeho slovu, ktoré uskutočňuje to, čo hovorí. Výchova Božieho ľudu k tomu, aby objavil performatívny charakter Božieho slova v liturgii, pomáha zachytávať Božie pôsobenie v dejinách spásy a v životných udalostiach každého jednotlivca“ (*Verbum Domini*, 53).

Táto krásna teologická náuka nás vedie k tomu, aby „v živote nášho ľudu nikdy nechýbal tento rozhodujúci vzťah so živým Slovom, ktorým sa Boh neustále obracia na svoju nevestu, aby mohla rásť v láske a vo svedectve viery“ (*Aperuit illis*, 2). Teda každé naše čítanie či počúvanie Božieho slova sa môže a má uskutočňovať v duchu radostnej komunikácie s Bohom. Jeho slovo je vždy účinné, vždy aktuálne, vždy živé a oslovujúce našu dušu, myseľ i srdce.

SAKRAMENTÁLNY CHARAKTER BOŽIEHO SLOVA

S témou performatívneho charakteru Božieho slova tesne súvisí aj téma sakramentálneho charakteru Božieho slova. Svätý Otec tu učí, že Božie slovo je podobným miestom stretnutia Boha s človekom, ako aj ktorákoľvek sviatosť. Pekne to naznačuje evanjelium o emauzských učeníkoch, ktorým počas Ježišovej katechézy o mesiášskych miestach v Starom zákone začalo „horieť srdce“ (porov. Lk 24,32). To bola hlboká náboženská skúsenosť emauzských učeníkov, ktorá ich priviedla k pozvaniu Ježiša a k otvoreniu očí počas lámania chleba. Na tomto základe možno pochopiť teologickú tézu o vzťahu Slova a sviatosti: Sviatosť je dôsledkom Slova (Sacramentum consecutio Verbi).

ZÁVER

V apoštolskom liste pápeža Františka sa veľmi výstižne prepojené texty hovoriace o kráse a hĺbke Božieho slova a jeho užitočnosti pre duchovný život človeka. Svätý Otec tu naznačil aj svoje predstavy o ekumenickej spolupráci kresťanov a židov na báze Svätého písma. Po prečítaní a premyslení tohto listu možno vyjadriť iba vďaka Svätému Otcovi za tento dokument a usilovať sa čo najviac si osvojiť jeho obsahy a podľa nich žiť.

MONS. ANTON TYROL

KOSTOL SV. KATARÍNY ALEXANDRIJSKEJ V LOMNÍČKE

Obec Lomnička leží na severozápadnom úpätí Levočských vrchov. Prístupová cesta je len jedna – odbočkou z Podolíňa. V minulosti tu žili prevažne potomkovia prisťahovaných Nemcov. Po druhej svetovej vojne tu bolo sotva 500 obyvateľov. Dnes ich tu žije okolo 3000, takmer výlučne Rómov. Niektorí si možno povie – čo tu na konci sveta? Nuž, aj tu to môže byť zaujímavé. V minulosti tu určité obdobie žila a tvorila spisovateľka Terézia Vansová, ako manželka evanjelického farára. Majú tu historický rímskokatolícky kostol, pôvodne ranogotický z obdobia okolo roku 1300, neskôr klasicisticky upravený. Najvzácnejším artefaktom z jeho interiéru je Lomnická Madona, originál ktorej sa nachádza v zbierkach Slovenskej národnej galérie v Bratislave.

LUBOMÍR KALAVSKÝ

DIECÉZNE STRETNUTIE MLÁDEŽE

VYKROČ

18. 4. 2020

ARÉNA POPRAD

„HOVORÍM TI,
VSTAŇ!“

• začíname 9.30 (sv. omša 15.00) • celý program: komisia.sk •
• vstupné: 1 € •

ZABAWA v pôste?

.. na ceste k čistej radosti

Pod' s nami do rodiska blahoslavenej
Karolíny a inšpiruj sa jej príbehom

Zaži noc v poľskej rodine

Získaj prsteň čistoty

Zapoj sa do workshopu
s mladými Poliakmi

13.-15.3.2020

Komisia pre mládež
v Spišskej diecéze

STAŇTE SA NAŠÍM PRISPIEVATEĽOM

DEJE SA VO VAŠEJ FARNOSTI ČI V SPOLOČENSTVE NIEČO PODNETNÉ?

DAJTE O TOM VEDIEŤ!

NAPÍŠTE NA CASOPIS@KAPITULA.SK.

AK CHCEŠ DOSTÁVAŤ ČASOPIS PRIAMO DO SVOJEJ SCHRÁNKY,
DAJ NÁM TO VEDIEŤ NA CASOPIS@KAPITULA.SK

NÁJDETE NÁS AJ NA FACEBOOKU.